

Tavčarjev dvorec na Visokem na prelomu tisočletja

“... vojna Savinjski dolini ni prizanesla. Predvojni graščaki so bili skoraj usi še tukaj. To so bili obubožani avstrijski aristokrati, ki še zdaleč niso bili naklonjeni Hitlerjevi državi, ko je segla do semle, zakaj važnejša jim je bila njihova tradicija, h kateri je navezadnje sodila tudi skrb za slovenske kmete, na katere so s svojih dvorcev in gradov, na katerih so prebivali, gledali kot na neizobražen narod hlapcev in dekel. Ker so bili svoja posestva prodali že veliko prej, preden se je začela vojna, jih z novimi rojaki niso povezovali posestniški interesi. V letih, ki so prihajala, so jih izgnali iz Jugoslavije. Naša družina je imela podoben življenski slog kot drugi posestniki, vendar je bila bogatejša, in moj oče je vpeljal zgledno poljedelsko proizvodnjo. Drugače je bilo z “nemško manjšino”, malomestnim meščanstvom, ki je že davno pred Hitlerjem želelo domov v rajh - trgovci in obrtniki, katerih veliki čas je prišel, da naposled do kraja ožmejo in zatrejo prezira vredne slovenske kmete, ki so jih lahko dotlej skupaj z izprijenimi srbskimi uradniki zgolj sleparili. Ti so zdaj zbežali, njihove hiše in njihova posest pa so postale narodna lastnina. Vse to je bilo moč predvideti.”

Tako piše Paul Parin v uvodnem poglavju Déja vu svoje knjige Zanesljiva znamenja spreminjanja (Leta v Sloveniji), ko se takoj po drugi svetovni vojni vrne v svoj rodni kraj in na svoj nekdanji dom Novi Klošter v Savinjski dolini. Ta psihoanalitik svetovnega slovesa nam predstavi v knjigi, ki je izšla pri nas leta 1989, svet imovitih tujih podeželskih graščakov, ki so živeli in strpnem sožitju z okolico preprostih slovenskih podeželanov. V sedmih zgodbah poda v slikoviti paleti posameznih oseb in dejanj svoj pogled na narodne, kulturne, socialne in splošne razmere pri nas med drugo svetovno vojno in takoj po njej.

Ta, za nas kar neznani svet in življenje na podeželskih dvorcih ter okoli njih, se nam počasi razgrinja v svoji raznolikosti in morda tudi drugačnosti. Poleg Parina, leta 1996 je pri nas izšla že druga njegova knjiga “Karakul”, nam je tudi Karel Clarici pred leti predstavil s svojo “Knjigo moje mladosti” svet dveh podeželskih dvorcev, Hasberka pri Planini in Luknje pri Novem mestu. V zadnjem času je usodo baročnega planinskega gradu in njegovih zadnjih gospodarjev knezov Windischgraetzov opisala Tanja Žigon, način življenja plemiške družine Wambolt na Hmeljniku med prvo in drugo svetovno vojno pa Bernarda Potočnik.

V teh in drugih delih se nam odstira tančica nad pozabljenim življenjem bogatega družbenega sloja, ki je bilo kljub drugačnosti naše. Med temi izbranci družbe so bili tudi ljudje slovenskega porekla, če že moramo zaradi nekaterih to poudariti. Med temi

nekdanjimi "našimi" ljudmi je bil tudi loški rojak, pisatelj, odvetnik, politik in sploh pomemben in veljaven mož dr. Ivan Tavčar. Postal je lastnik Kalanove domačije na Visokem. Tudi tu se je odvijalo za okolišane drugačno, bogatejše življenje. Za življenja družabni sprejemi, druženje s kraljevim dvorom, tenis in jahanje, po smrti grobnica z razgledom na lastno posestvo in na sv. Volbenk. V povojni "enakosti" je Visoko obubožalo, tudi propadalo, kot večina nekdanjih gradov, graščin in dvorcev pri nas. Zaradi nezavidljivega stanja tega *najiminitnejšega kmečkega dvorca na Slovenskem*, kakor se je o Visokem izrazil Peter Fister, je prav, da povemo kaj o njem in sploh o podeželskih dvorcih na Slovenskem¹.

Za uvod

Ko govorimo o Visokem imamo v mislih predvsem tako imenovani Tavčarjev dvorec. Dejansko pa sta na nizki terasi desnega brega Poljanščice, ki jo obdaja hribovje, dve kmetiji. Prvo, bolj znano Kalanovo kmetijo, predstavlja Tavčarjev dvorec, uradno Visoko 2, ki ga sestavljajo stanovanjska stavba in vzporedno gospodarsko poslopje, kozolec toplar ter grobnica Tavčarjevih. Druga kmetija je Debeljakova domačija, Visoko 1. Ta ima stanovanjsko in gospodarsko poslopje, kozolec in kaščo ter predstavlja tako po lokaciji kakor po razmerjih zrcalno ponovitev Kalanove domačije s skromnejšimi likovnimi elementi. Obe kmetiji z okolico in pogledom na sv. Volbenk predstavljata izjemno prostorsko vrednost in sta pravi arhitekturni krajinski biser. Z Visoško kroniko in njenim avtorjem, dr. Ivanom Tavčarjem pa je dobilo Visoko še posebno narodopisno, da celo zgodovinsko noto. Zaradi navedenega in zaradi izredno slabega stanja Tavčarjevine; saj se je na gospodarskem posloplju zrušilo ostrežje in je grozil popoln propad obeh zgradb; je bil celoten kompleks proglašen za etnološki spomenik, (Ur. vestnik Gorenjske 14/83 in 8/87).

Visoko ne premore samostojnega vodiča, kaj šele monografije, čeprav bi si jo ta "*najiminitnejši kmečki dvorec na Slovenskem*" vsekakor zaslužil. O Visokem je do sedaj napisano kar nekaj prispevkov, od Franca Kosa iz leta 1894,² temeljnih Blaznikovih prispevkov iz let 1938³ in 1963⁴ ter Marje Borštnikove iz leta 1956.⁵ Zgodovina Visokega in njenih prebivalcev je večkrat obdelana tudi v spremnih besedah različnih izdaj Tavčarjeve Visoške kronike. V Loških razgledih je bilo do sedaj o Visokem napisano tudi nekaj prispevkov. O Visočanih sta pisala Pavle Blaznik⁶ in Pavle Hafner⁷, o visokih gostih na tem posestvu pa France Štukl⁸. Takoimenovano "Kalanovo pohištvo" z Visokega, ki je sedaj v Loškem muzeju, je obdelal Andrej Pavlovec.⁹ Visoko je vendarle nedavno tega dobilo svoj vodič. Izdala sta ga Kranjsko gozdarsko društvo in Zavod za gozdove Slovenije.¹⁰ Pri vsem tem, ko se ne moremo sporazumeti kaj nam Visoko pomeni in kaj bi z njim, je pravzaprav kar prav, da so se ga spomnili tisti, ki jim Visoko *ni le prazna beseda*, da parafraziramo Kosmovega Janeza.

Nas tokrat zanima predvsem najnovejša zgodovina, nekako zadnjih trideset let. Samo za osvežitev spomina bomo vendarle pokukali še nekoliko nazaj, nato pa še malce v čas, ko so bili lastniki Tavčarji, dr. Ivan Tavčar in njegovi dediči, torej dobrih sto let nazaj.

Na kratko o Visokem

Visoko 2

V urbarjih se omenja Visoko že v 13. stoletju, ko je kmetija obsegala tri hube. Rod Kalanov je zagospodaril na Visokem v 17. stoletju. V 18. stoletju so pod vodstvom italijanskega stavbenika povečali gospodarsko poslopje in stanovanjsko poslopje združili s kaščo. Pri gradbenih delih na stanovanjskem objektu so obokali jedilnico, jo podprli z mogočnim stebrom na sredini in jo tudi poslikali. Ta najmarkantnejši prostor poznamo kot "škofovo sobo". Iz tega časa je tudi kmečko pohištvo, ki je sedaj v Loškem muzeju. Sredi preteklega stoletja so Kalani na južni strani dozidali dva velika prostora in prenovili kuhinjo. Fasada, ki je členjena s pilastri in profiliranimi okenskimi okvirji z bogato oblikovanimi kovanimi okenskimi mrežami, je narejena v baročni maniri. Visok vhodni portal iz rezanega kamna je oblikovan klasicistično. Vsi objekti so bili kriti s skrilom, kritino, ki je bila še posebno značilna za loško ozemlje v sredi in drugi polovici prejšnjega stoletja.

Konec prejšnjega stoletja, (4. junija 1893), sta dvorec kupila pisatelj dr. Ivan Tavčar, rojak iz bližnjih Poljan, in njegova žena Franja za 24.070 goldinarjev. Ker novima lastnikoma ni bila posest potrebna za kmetovanje, sta si jo uredila kot reprezentančni dvorec. Parkovna ureditev, sprehajališče z grobnico na osrednji razgledni točki, jahališče in igrišče za tenis so izoblikovali sliko visoškega dvorca, kot jo imamo v kulturnem spominu naroda.

Po drugi svetovni vojni Tavčarjevi nasledniki zaradi izgube velikega gozdnega kompleksa niso mogli več primerno vzdrževati zahtevnega in dragega objekta. Dvorec je postal javno dobro in kot je ponavadi usoda "splošnega ljudskega premoženja", je začel tudi ta zelo hitro propadati.

Da bi se občina Škofja Loka znebila grdega račka, je 4. 10. 1966 prodala oskubljeno Tavčarjevo domačijo kmetu Mirku Šinkovcu iz bližnjih Čabrač za 80.000,00 Ndin. Novi lastnik, ljubitelj konj, je želel kmetijo razviti za komercialni konjeniški turizem. Ni šlo. Leta 1980 se je udrla streha nad gospodarskim poslopjem, konji so morali v kozolec. Dediči dr. Ivana Tavčarja so grozili, da bodo odstranili monumentalni bronasti kip svojega prednika, eno najlepših Savinškovih del. S smrtjo gospodinje je zamrl skromni bife in literarnih in drugih romanj je bilo vedno manj.

Da bi temu naredili konec, je občina 11. 9. 1985 Tavčarjevino odkupila nazaj. Tokrat za 31.329.828,00 din. Že pred tem, leta 1982, je po naročilu Občine Škofja Loka Fakulteta za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo izdelala dokument: Prezentacija in prenova Tavčarjeve domačije na Visokem.

Alpetour je kot možni najemnik v svojem predlogu 25. 10. 1985 zapisal, naj bi se na Visokem: "združeval interes združenega dela, predstavljala bi se domača podjetja s svojo dejavnostjo, koristile bi se gostinske usluge za potrebe Združenega dela:

- gostinske usluge bi nudil Alpetour,
- v dvorcu bi se lahko odvijali poročni obredi"

Denar za to in še več za prepotrebno obnovo obeh stavb so prispevala mnoga

podjetja. Obe stavbi so gradbeno obnovili in prekrili strehi.

Tudi iz tega, z veliko vneto začetega projekta, ni bilo nič.

Leta 1988 je Fakulteta za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo pripravila Ureditveni načrt Visoko, Lokainvest pa je izdelal Elemente zakupno najemnega razmerja.

Občina je začela iskati dobrega gospodarja za Visoko. Javljali so se različni ljudje. Eni bolj, drugi manj resni. Eden od njih, Jože Anderlič iz Celovca, se je angažiral že toliko, da je na račun kupnine posodil občini denar za stroške prenove. Ker zaradi nezaupanja ni prišlo do sklenitve najemne pogodbe, je morala občina poslovnežu iz Celovca vrniti denar z visokimi obrestmi. Kljub pomislekom nekaterih o njegovi nesolidnosti, se je Anderlič izkazal za bistveno boljšega gospodarja kot občina.

Morda je bil najbolj obetajoč kandidat za višjega gospodarja Franci Jezeršek iz Ljubljane. Vendar je bila zahtevana najemnina nesprejemljiva celo za tega nadvse uspešnega poslovneža Kateringa, Hiše kulinarike.

V programskih smernicah, ki jih je leta 1993 pripravil Odbor za prenovo starih mestnih in vaških jeder, je občina postavila nekatere stalnice, v vsebinskem programu pa natančno določila namembnost po etažah tako za stanovanjsko, kakor tudi za gospodarsko stavbo. Za ilustracijo navajamo dve točki iz programskih smernic:

- Dejstvo, ki omejuje novo namembnost dvorca, je predvsem njegova spominska, pietetna funkcija. Dvorec mora ostati vsaj v določeni meri dostopen javnosti. Grobnico in dostop do dvorca je treba ustrezno vzdrževati. Za obiskovalce je potrebno urediti vsaj minimalno informacijo o Ivanu Tavčarju.

- Prenovo Tavčarjeve domačije je potrebno vsebinsko tako usmeriti, da bo kompleksu zagotavljal ekonomski obstoj, ob ohranjeni kulturno zgodovinski funkciji objekta. Primeren program je gostinsko-poslovni, vključuje pa oba objekta. Celoten vsebinski in tehnični program je usmerjen tako, da zajema cel kompleks, od stanovanjskega in hlevskega dela do širše in ožje okolice.

Na javni razpis v začetku leta 1994 se je prijavilo poletni več kandidatov in sicer J. M. Hafner iz Ljubljane ter Daniel Vehar, Dušan Škrlep in Iva Ferlan, vsi iz bližnje Gorenje vasi, ter Nadškofijski ordinariat Ljubljana oziroma njegov Odbor za mladino. Po iskanju dodatnih podatkov so nekateri od njih odstopili, izmed preostalih pa je IS občine izbral Nadškofijski ordinariat kot najugodnejšega kandidata, kar je potrdila tudi občinska skupščina. Še pred razpisom se je za dvorec zanimal tudi Sai center Ljubljana za svoje svetišče.

Za sklenitev najemne pogodbe je občina postavila ordinariatu med drugim tudi naslednja izhodišča in pogoje: *da bo najemnik dvorec, gospodarsko poslopje in drugo uporabljal za turistično-gostinsko, poslovno, seminarsko, izobraževalno in kulturno dejavnost; da bodo klubski prostori za večerno družabnost, vinoteka, Tavčarjeva spominska soba, recepcija, upravni prostor, prostor za gostinske usluge (restavracija s 150 sedeži); zahteval je tudi služnost uporabe do leta 1999 za določena kmetijska zemljišča in severni del kozolca za 10 konj v poletnih mesecih ter spravilo sena.* Izbira za Nadškofijskega ordinariata je naletela na določeno nasprotovanje. Iniciativni odbor za Visoko je 3. 7. 1994 organiziral srečanje Vdihnimo življenje Visokemu. S tajništva Vlade RS je prišel dopis, da nasprotujejo občinski izbiri in da ministrstvo za

šolstvo in šport želi ustanovitvi na Visokem šolo za šolske ravnatelje. Formalni pomisleki so bili izraženi zaradi suma o solventnosti nadškofije in njihovi nameri, da bi se na podstrešju dvorca gradile mansarde, čeprav je bilo prvotno ostrešje pri obnovi zamenjano z moderno konstrukcijo, izvirni zaliloški strešni skrilavec pa nadomeščen z bogatno lepenkasto kritino; tegolla canadese.

Nadškofijski ordinariat je nato od najemne namere odstopil.

Nedavno tega ¹¹ pa smo iz Gorenjskega Glasu izvedeli, da se ministrstvo za šolstvo in šport v dogovoru z drugimi vladnimi resorji vnovič "resno" zanima za Visoko. V zvezi s tem so se sešli vsi župani nekdanje skupne občine Škofja Loka in se zmenili za pogoje najema dvorca. Od zemljišč so izvzeli konjsko dirkališče, ki ga je obdržala občina. V skupnem dokumentu zahtevajo med drugim odprtost in dostopnost dvorca za javnost ter njegovo uporabo za kulturne in protokolarne obiske. Obisk naj bi bil možen vsak dan od 9. do 22. ure; za večje skupine pa mora najemnik poskrbeti za ustrezno predstavitev objekta in vodenje na območju kulturnega spomenika in gozdne učne poti.

Visoko 1

Debeljakova domačija je v krajinskem smislu nedeljiv del Visokega, zato se lahko s svojim programom lepo dopolnjuje s Tavčarjevim dvorcem tudi v turističnem smislu. Kot vemo, zdajšnji gospodar dr. Matej Demšar skrbno obnavlja in vzdržuje domačijo, načrtuje pa tudi obnovo bližnjega Karnišnikovega mlina oziroma žage, kjer bi z vodnim kolesom pridobil tudi elektriko, šotorišče, kopališče, čolnarno, pet apartmajev v kašči, telovadne prostore in savno. Da je človek s poslušom za kulturne vrednote in dober gospodar, je dokazal leta 1992, ko je uspel obnoviti freske na fasadi pod strokovnim vodstvom priznanega konzervatorja prof. Franceta Kokalja iz Akademije za likovno umetnost v Ljubljani in s sredstvi Ministrstva za kulturo RS in občine Škofja Loka.

ZA ZAKLJUČEK IN RAZMISLEK

Na srečanju smo postavili tale vprašanja:

Gradbeniku, arhitektu, restavratorju in umetnostnem zgodovinarju:
Zakaj armirane betonske plošče namesto prvotnih stropov in zakaj tegola namesto skrilavca?

Kombinacija togega kamnitega oz. opečnega zidu z elastično armaturno ploščo je potresno zelo vprašljiva, vsekakor pa slabša od prvotne kombinacije. Vprašanje pa je, ali je bilo sploh potrebno povečati nosilnost stropov. Morda bi to lahko dosegli tudi z modernimi vezanimi lesenimi stropniki. Še neumestnejša je zamenjava tipične domače kritine z industrijsko imitacijo bretonske kritine. Oba nova materiala imata krajšo življenjsko dobo od prejšnjega. Sploh pa, kako se to ujema z moderno restavratorsko doktrino o maksimalni ohranitvi prvotnih gradbenih elementov?

Krajinarju in urbanistu:

Je sprejemljiva predvidena gradnja hotela v kompleksu dvorca?

Že postavitve električnega transformatorja v neposredni bližini, je moteča, kljub "historičnemu" stilu. Transformator tja pač ne sodi! Boljši bi bil lahko sodobnejši, vendar očem nekoliko odmaknjen transformator! Visoko z novim hotelom pač ne bi bilo več Visoko. Če kdo ne verjame, naj si ogleda zdraviliško stolpnico v kompleksu Rogaške Slatine! Poleg tega pa je to smešno glede na zahtevo, da se na podstrešju stanovanjske zgradbe ne smejo graditi mansarde, ker bi pokvarile prvotni izgled ostrešja. Kakor, da ne bi z novim ostrešjem in kritino že popolnoma degradirali prvotne strehe iz domačega zaliloškega strešnega skrilavca!

Očinskemu "finančnemu ministru":

Koliko je doslej stala adaptacija Visokega in koliko bo stala do konca?

Politiku:

Ali je najnovejša akcija ministrstva za šolstvo in šport le priložnostna predvolilna poteza ali kaj več.

Nam vsem:

Visi nad Visokim res prekletstvo ali pa imamo prekleto slabe ljudi, ki o njem odločajo?

Na ta vprašanja ni bilo odgovorov niti na samem srečanju, niti kasneje, veljajo pa še vedno!

Opombe

¹ Prijatelji Loke, Zveza kulturnih organizacij Škofja Loka in Muzejsko društvo v Škofji Loki smo 27. septembra 1996 pripravili Srečanje v Tavčarjevem dvorcu na Visokem. V začetku srečanja je bila predstavljena prva nemška izdaja Visoke kronike in pogovor z njenim prevajalcem Wernerjem Englom. V drugem delu je bilo načrtovano vseslovensko posvetovanje o podeželskih dvorcih v Sloveniji s temo: *Pomen in vloga podeželskih dvorcev ter njihovo stanje danes*. Po uvodnem referatu Ivana Sedeja, smo se posvetili predvsem Visokemu. Zaradi številnih tehtnih in odmevnih prispevkov navzočih smo nameravali izdati o posvetovanju zbornik, ki bi izšel v zbirki Doneski Loških razgledov. Referent uvodnega predavanja, dr. Ivan Sedej je po Srečanju kmalu preminil, večina predvidenih referentov pa s svojimi prispevki nespodobno odlaša. Zato v letošnji 44. številki Loških razgledov objavljamo le okrnjeni del predvidenih prispevkov v posebnem sklopu VISOKO in dodajamo prevod spremne besede Wernerja Engla iz *Die Chronik von Visoko*.

² Franc Kos, Doneski k zgodovini Škofje Loke in njenega okraja, *Matica Slovenska*, Ljubljana, 1894

³ Pavle Blaznik, Kolonizacija Poljanske doline, *GMS 19*, Ljubljana, 1938;

⁴ Pavle Blaznik, Urbarji Freisinske škofije, *SAZU*, Ljubljana, 1963

⁵ Marja Borštnik, Ivan Tavčar, *Zbrano delo*, šesti zvezek, Ljubljana, 1956

- ⁶ Pavle Blaznik, Položaj Visočanov v loškem gospostvu, *Loški razgledi XIII* (141 - 143), Škofja Loka, 1966
- ⁷ Pavle Hafner, Začetek in konec visoških Kalanov, *Loški razgledi XVI* (112 - 127), Škofja Loka, 1969
- ⁸ France Štukl, Visoki gostje na Loškem, *Loški razgledi 38* (127 - 130), Škofja Loka, 1991
- ⁹ Andrej Pavlovec, Kalanovo pohoštvo z Visokega, vprašanje pristnosti in starosti, *Loški razgledi VI* (130 - 133), Škofja Loka, 1959
- ¹⁰ Mojmir Perdan & Jože Uršič, Gozdna učna pot Visoko, *Modra Lastovka*, Center za šolske in obšolske dejavnosti, Kranj, 1995
- ¹¹ To smo napisali 17. septembra 1996. Danes, dobro leto zatem pa škofjeloški župan g. Igor Draksler opozarja Ministrstvo za šolstvo in šport, da se naj kmalu odloči glede Visokega, sicer bo občina začela ponovno iskati novega *dobrega gospodarja*.